

УДК 378.1–057.875:37.017.92

Бурдейна І. В.

Старший лаборант кафедри філософії та соціології Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

ПРОБЛЕМА НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті обґрунтовано необхідність забезпечення людинотворчої інтегративної функції освіти, що проявляється в єдності навчальної та виховної, когнітивної та аксіологічної складових, знань та практичної діяльності, самоосвіти та самовиховання.

Ключові слова. Освіта, навчання, виховання, вища освіта, освітнє споживання, гуманізація.

Як відомо, становлення людини як особистості у будь-якому суспільстві відбувається за умови її тісної взаємодії з іншими людьми, довкіллям: природним і соціальним мікро- і макросоціальним середовищем, соціальними інститутами (сім'я, освіта, релігія тощо).

Цей процес значно ускладнюється в умовах сучасного інформаційного глобалізованого світу. Людина опинилася на перетині різноманітних, часто різноспрямованих в інформаційно-ціннісному відношенні соціальних інституцій. Наприклад, акцентування уваги на матеріальному споживанні, гедоністичних цінностях у сучасних ЗМІ суперечить традиційним цінностям українського народу, вітчизняної освіти. Достатньо суперечливим виявився й вплив на людину як біологічну, психологічну і соціально-духовну істоту впровадження сучасних інформаційних технологій. За словами М. Гайдегера, вже не техніка постає засобом у руках людини, а людина починає повністю належати техніці. Занурення у світ віртуальної реальності, надання переваги віртуальній комунікації над живим, емоційно забарвленим спілкуванням людей у реальному житті не тільки сприяє виникненню своєрідного аутизму у значної частини «комп'ютеризованої» молоді, а й знеціненню культури поведінки, мислення, почуттів, тобто справжньої культури міжлюдських відносин. Сьогодні плідно розвивається лише та частина суспільства, яка використовує інформаційні технології за їх безпосереднім призначенням, тобто

як засіб доступу до нових джерел та масивів інформації, позбавлення від зайвої рутинної роботи, як важливий ресурс освіти та самоосвіти.

Це зумовлює не тільки зростання значення традиційних соціальних інституцій (сім'я, релігія та ін.) у вихованні сучасної людини, а й пошук нових форм і методів виховної роботи з врахуванням потреб сучасної молоді, якісно нових реалій сьогодення. В зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження проблеми інтеграції навчальної та виховної складових у сучасній вищій школі.

Зростання значення гуманізації в освітньому процесі аналізується у працях: В. Андрущенка, І. Бега, С. Гончаренка, Л. Губерського, В. Кременя, М. Михальченка, М. Моїсєєва, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Ю. Яковця та ін. Гуманізацію освіти пов'язують з формуванням фахівців, що здатні швидко та ефективно реагувати на різноманітні економічні, політичні запити.

Метою статті є дослідження процесу освіти як органічного поєднання навчальної та виховної складових у становленні людини як фахівця певної сфери та особистості.

Сьогодні перед гуманітаріями постає складне концептуальне завдання комплексного переосмислення системи освіти як безперервного процесу формування людини, її світогляду, ціннісних настанов тощо відповідно до сучасних динамічних умов суспільного життя (політичного, економічного, духовного, інформаційного). Тому представники різних напрямів гуманітарних знань — філософи, педагоги, психологи, соціологи активно займаються вивченням питань інноваційних підходів в освіті, гуманізації навчально-виховного процесу завдяки викладанню світоглядних дисциплін, застосуванню особистісно-орієнтованих технологій в освіті тощо.

Врізні історичні епохи в поняття освіти вкладалося своє особливе значення, тобто в одні історичні епохи на перший план виходило виховання, в інших — навчання. Відомо, що саме Платон вперше в європейській культурі поставив питання про можливість передачі добродійності наступним поколінням через освіту, сприяв становленню її як соціального інституту та заклав основи європейської університетської освіти. Саме з ім'ям Платона пов'язують заснування в 386 р. до н. е. славетної Академії — першого вищого навчального закладу в Європі, яка проіснувала до 529 р. н. е. Завданням науки (навчання), на думку Платона, є не просте сповіщення знань, а пробудження душі до мислення, яке є джерелом отримання істини. Виховання ж філософ розглядав як процес

систематичного та цілеспрямованого впливу дорослих на молодь. Платон першим звернув увагу на те, що моральне становлення особи відбувається в процесі передачі та засвоєння моральних норм та цінностей [1].

Сучасні дослідники наголошують на тому, що освіта виконує такі важливі функції:

1) людинотворчу—забезпечення певного рівня знань, грамотності; стану емоційно-вольової сфери, поведінкових орієнтацій, готовності до виконання різних соціальних ролей, видів діяльності тощо;

2) технологічну—забезпечення «бази життя»; формування навичок і вмінь трудової, громадської, господарської, професійної діяльності;

3) розвиток комунікативності в різних видах діяльності тощо;

4) гуманістично-виховну—формування в молоді високої моральності, культури, розуміння пріоритетів загальнолюдських цінностей (життя, праці, самої людини, природи тощо) [2].

На наш погляд, основною функцією вищої освіти є людинотворча функція, але у широкому значенні, оскільки саме людина, її формування як фахівця й особистості, її гармонійний розвиток, який включає й розвиток таких духовних якостей як моральність, відданість гуманістичним цінностям, тобто духовність, є кінцевою метою всієї системи освіти.

Важливим чинником системи соціалізації молоді є вища освіта. Законом України «Про вищу освіту» вища освіта визначається як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти [3].

Головним завданням освіти, зокрема вищої, є не просто передача молоді певної суми знань, допомога в оволодінні вміннями та навичками практичної діяльності, а в першу чергу, створення належних умов для розвитку та саморозвитку особистості студента. На думку В. Г. Кременя, в сучасній системі освіти в Україні недостатній взаємозв'язок між засвоєними знаннями і творчим розвитком особистості. «Внаслідок цього, після отримання відповідного рівня освіти, отримуємо людину формально освічену, носія певної суми знань, але недостатньо особистісно розвинену, нездатну проявити в житті та діяльності всі свої потенціальні можливості» [4, с. 13]. Академік В. Г. Кремень порушує й такі актуальні питання розвитку української вищої освіти як необхід-

ність формування у студентів вміння використовувати отримані знання в житті, бажання вчитись, пізнавати нове протягом всього життя.

Вищезазначене, на нашу думку, свідчить про актуалізацію у сучасному суспільстві основної—людинотворчої функції освіти. Людинотворення, гуманістичний, гармонійний розвиток особистості постає не тільки як кінцева мета освіти, а як її інтегративна функція, що проявляється у нерозривній єдності навчання та виховання, знань та практичної діяльності, самоосвіти та самовиховання.

Як відомо, процес навчання у ВНЗ тісно пов'язаний з виховним аспектом освіти, адже особа не лише вчиться здобувати знання та оперувати ними, а й виробляти культуру наукового мислення, етику професійної поведінки та комунікації між учасниками навчально-виховної взаємодії.

В таких умовах перед людиною постає нагальне завдання спрямувати себе на активні самостійні пошуки, творчість. Як відомо, в наш час відбувається утвердження гуманістичної (людинотворчої) парадигми в освіті, що пов'язано з переходом від авторитарної моделі взаємодії між викладачем та студентом (суб'єкт-об'єктної) до партнерської (суб'єкт-суб'єктної). Цей процес передбачає орієнтацію освітньої сфери на розвиток особистісно-орієнтованих технологій, які спрямовані на задоволення когнітивних, аксіологічних, комунікативних потреб студентства, органічного поєднання процесу набуття нових знань з їх практичним застосуванням з врахуванням здібностей та нахилів молоді. Запровадження особистісно-орієнтованих технологій в освіті передбачає також необхідність створення необхідних комфортних умов для розвитку студентства, як наприклад, визнання особистості студента найвищою цінністю. Сучасний студент в процесі навчання повинен самоактуалізуватися (визначити пріоритети у власній діяльності), вміти відстояти власну точку зору в результаті творчих підходів у вирішенні поставлених завдань. Утвердження особистісно-орієнтованих технологій в освіті передбачає не просте засвоєння студентами знань та їх відтворення, а вміння самостійно вирішувати поставлені завдання. Завдяки прояву творчих здібностей студентів навчально-виховний процес доцільно організовувати таким чином, щоб студент сам був зацікавлений в самостійному отриманні знань та досвіду. Саме тому студент як активний суб'єкт навчально-виховного процесу в роки навчання у ВНЗ повинен ставити перед собою когнітивні цілі, які він поступово реалізує в процесі творчої праці з викладачем. Таким чином, вже сама молодь постає суб'єктом пізнання, життя і особистісного розвитку. Завдяки

цим підходам виховний процес стає простором повноцінного життя, інструментом вирішення життєвих проблем і особистісного зростання [2]. Процеси гуманізації в освіті мотивують студентів на формування власної високорозвиненої, повнофункціональної людської особистості (на відміну від «вузького спеціаліста» або фахівця з шаблонним мисленням, особи, розчиненої у суспільстві).

Розвиток студента визначається як мотиваційна спрямованість до навчальної діяльності та інтеграції в соціальне середовище [5, с. 158]. Варто зазначити, що людина організовує пізнавальну діяльність відповідно до власних потреб. Потреби, як відомо, формуються під впливом цінностей завдяки вдало організованим та органічно вплетеним в освітній процес виховній діяльності. Тому процес пізнання несе ціннісне смислове навантаження.

Процес набуття нових знань ми розглядаємо в контексті освітнього споживання, яке пов'язане з духовним, інформаційним насиченням і є проявом ціннісно-культурних потреб особистості. Проблема освітнього споживання, яка є недостатньо дослідженою сьогодні, має відношення до явища насичення особи певними специфічними знаннями та їх об'ємом, якості та доцільності цих знань. Тому освіта сьогодні повинна стати інтегральним поєднанням навчальної та виховної складових, знань та практичної діяльності.

Проблему освітнього споживання ми розглядаємо в єдності інформаційно-когнітивних та духовних складових, тобто як прояв ціннісно-культурних потреб особистості в процесі набуття нових знань у зв'язку з духовним, інформаційним насиченням та як прояв ціннісно-культурної потреби в процесі набуття нових знань. Різниця між інформованою людиною та освіченою культурною полягає в тому, що культурна людина швидко схоплює, засвоює, опановує та відгукується на людське, тоді, як широко інформована людина нерідко байдуже проходить саме повз людське, гуманістичне. За таких умов не можуть одночасно вжитися культура, яка спрямована на добру, благодійну і прекрасну людину, та цивілізація, яка спрямована на прибуток, вигоду, на збагачення будь-якою ціною, тобто на людину прагматичну, нещадну та жорстку у своїй справі. Гуманістичні ідеї, спрямовані на формування морального середовища в навчальному процесі, сприятимуть вихованню внутрішнього світу, духовної культури студента.

Варто відзначити, що проблема освітнього споживання має й інші аспекти. У сучасному інформаційному суспільстві людина, як відомо, постає споживачем великого обсягу інформації, яка постачається

з різних джерел. ЮНЕСКО визначає три форми сучасної освіти: формальну (школи, коледжі, ВНЗ та ін. установи, освіта в яких завершується видачею диплома відповідного зразка); неформальну (клуби, гуртки тощо, які поглиблюють знання, але не приводять до отримання певного документу), інформальна (бібліотеки, ЗМІ, друзі; музеї, театри, виставки — неорганізоване і часто нецілеспрямоване отримання інформації) [6]. Отже, великий обсяг інформації, децентралізація, суперечливість інформаційних впливів зумовлює поверховість у сприйнятті людиною інформації. Тобто сприйняття інформації, часто неусвідомлення людиною її змісту, трансформується на рівень знань завжди інтенціонально, шляхом аналізу співвідношення зі змістом іншої інформації тощо. В зв'язку з цим вкрай важливим є формування у людини аналітичного, критичного мислення, здатності до рефлексії. Людина повинна усвідомити, що сьогодні вона може торкнутися лише тонкого прошарку всієї сукупності знань (що необхідно знати, а що просто корисно, цікаво), якою сьогодні володіє людство [7, с. 68].

Значна частина філософів, педагогів, психологів наголошує на тому, що закономірністю розвитку і всієї системи освіти виступає єдність її взаємопов'язаних елементів — навчання та виховання, адже вони нерівнозначні та нетотожні. К. Д. Ушинський зазначав, що в системі освіти виховання відіграє провідну роль. Навчання, відірване від виховання, є лише розвитком розуму, накопиченням знань, а виховання передбачає формування особистості, розвиток та закріплення всіх її духовних здібностей, характеру.

Поняття «виховання» — багатозначне. Виховання в широкому розумінні постає як спосіб передачі культурних цінностей, який проявляється у толерантному й шанобливому ставленні до інших людей, оточуючої дійсності й усвідомленні сенсу життя. Як відомо, поняття «виховання» багатоаспектне, оскільки має відношення не лише до формування зовнішньої вихованості людини, її особистості (цінності культури охоплюють не тільки моральні, політичні, естетичні, релігійні цінності), а й до формування нових знань та досвіду. Тобто виховання фахівця передбачає власне усвідомлене відношення до фаху, усвідомлення власного життя щодо обраної спеціальності. Це відношення формується завдяки критичності поглядів, глибоких суджень про загальнолюдські цінності, власну природу та власні потреби. Існує певна специфіка у формуванні й передачі знань (процес навчання) та у приєднанні особи до наявної системи цінностей. Якщо навчання — це процес передачі знань у зверненні до раціонально-логічного, то виховання передбачає відповідний

вплив на чуття та емоції людини, її духовні якості, вимагає обов'язкового звернення до внутрішнього світу людини, а тому не може здійснюватися тільки раціональним шляхом. Виховання, як одне із завдань вищої школи, неможливо й не потрібно виносити за межі навчальної роботи й представляти поза навчальним процесом, що зумовлено органічною єдністю різних сфер життєдіяльності людини. Це дасть можливість по-новому осмислено формувати себе не лише як фахівця певної сфери, а й як особистість з певним життєвим шляхом, як людину, що займається справою, яка близька їй за духом та особистими переконаннями. Тобто людину не можливо виховати ціннісно, не надавши їй уявлень про належне, не сформувавши власного відношення до дійсності, до обраної професії, осмислення своєї життєвої позиції.

Марк Тулій Ціцерон основним фактором успіху вважав освіченість та розвиток природного обдарування. Єдиним шляхом досягнення особистісної зрілості людини, на думку філософа, є систематична і безперервна освіта і самоосвіта, кінцевою метою яких є розвиток гуманності, людяності, здібностей, що закладені природою. Гуманістичний сенс освітньої діяльності Ціцерона полягає в тому, що людина повинна займатися справами, що відповідають її природі та пов'язані з дотриманням загальнолюдських норм та правил поведінки. Кожну людину Ціцерон вважав обраною для своєї справи, адже те, що робиться всупереч власному обдаруванню, успіху не принесе. Тобто філософ вбачав у кожній людині властивий лише їй певний потенціал, який необхідно розгледіти та розвинути. Цьому якнайкраще сприяють заняття філософією, яка допомагає сформувати культуру розуму, критичне мислення, навчитися не підміняти поняття та вміти відрізнити хороше від лихого [8].

Період навчання у ВНЗ переважно охоплює вік молодої людини від 17 до 25 років, що збігається з процесом вторинної соціалізації молоді. Цей процес охоплює вік людини до початку її професійної діяльності. Так, питання виявлення природних здібностей та задатків потребує пильної уваги не лише батьків, а особливо професіоналів: педагогів, психологів тощо. Так, ефект «пушкінського ліцею» якраз і полягав в тому, щоб культивувати й підтримувати дух поваги до іншої, відмінної від тебе особистості, визнання її законного права на самовираження. В кожному студентові підтримувалися самі малі та незначні паростки інтересів в тій чи іншій галузі діяльності. Моральне становлення особистості завжди пов'язувалося з рівнем освіченості та культурного розвитку студента і потребами самовизначення, виявленням та роз-

витком його індивідуальних особливостей, талантів, здібностей, що є важливим компонентом гуманізації сучасної освіти. Навчання в такому випадку не перетворюється на догматизм, а вимагає від молоді вияву творчості в процесі пізнання, розвитку критичного мислення та розширення діапазону пізнання.

До проблеми виявлення та розвитку особою природних обдарувань, самоусвідомлення власних потреб та можливостей зверталось чимало мислителів. Так, відомо, що Ф. Ніцше вважав, подібно до Гелена, що людина — це тварина, яка ще не визначилася, тому й містить у собі необмежені можливості. Відомо, що людина — істота, яка наділена певними задатками та талантами, які необхідно розкрити та розвинути. Цю властивість людини відзначав Платон. Проте відомі й давніші спроби з'ясування проблеми походження та розвитку талантів у людини. Як приклад, можна навести біблійну притчу про таланти, яка свідчить, що людина, яка закопує свій талан у землю, викликає гнів Всевишнього за свою пасивність та бездіяльність [9; 25 Мат. 14–30].

Проте, ми розуміємо, що в даний час у ВНЗ спостерігається ситуація, яка не сприяє вирішенню проблем індивідуального підходу до кожного студента. Скорочення аудиторних годин, об'єднання груп при вивченні гуманітарних дисциплін зумовлює те, що педагог просто фізично не встигає приділити достатньо уваги кожному студенту. Конформістські настрої поступово перетворюють обдаровану, навіть геніальну людину до пересічної, яка мислить стандартно, в більшій мірі сприймає готову інформацію. Тому особливу увагу в навчальному процесі викладачеві слід приділити привиттю навичок самостійної роботи, навчання та творчих пошуків, що дасть змогу дійти до значних творчих досягнень.

Як відомо, пік інтелектуальної активності припадає на вік 25–30 років. Можемо звернути особливу увагу на той факт, що сьогодні роки навчання у ВНЗ не обов'язково припадають на юнацький вік. Це, насамперед, пов'язано з тим, що більшість престижних спеціальностей є платними, і, відповідно, малодоступними широким верствам населення. Таким чином, молода людина, якими б не були її вроджені дані та якою б розвиненою вона не була, не зможе повністю реалізувати свій потенціал. Відомий філософ-просвітник Дж. Локк стверджував, що свідомість людини з народження можна порівняти з чистою дошкою, на яку в процесі її життєдіяльності записується увесь її життєвий досвід. Проте існують протилежні думки щодо ідеї становлення людини. Згадаємо притчу М. Твена про чоботаря, який мав вроджені задатки талановитого

полководця, які не були виявлені та розвинені в земному житті. Мораль цієї притчі полягає в тому, наскільки помилковими є наші уявлення про самих себе або нашого найближчого оточення. Без врахування індивідуальних особливостей студента втрачається його неповторність. Тому спостерігається сумна картина, коли в сім'ї, в межах ВНЗ та інших соціальних інституціях з людини намагаються сформувати особу, фахівця без врахування її особистих обдарувань та потреб. Це неодмінно призводить до незадоволення від отримуваних результатів, марності витрачених зусиль та подальшого застрягання на невдачах, що породжуються нерозумінням справжньої природи людини, її істинних потреб та можливостей [10, с. 18–40].

Так, до проблеми свободи, творчості, багатогранного розвитку особистості зверталось чимало філософів. На думку М. Бердяєва, здатність до самостійного вибору, активно-творча, пошукова діяльність людини — це те, що підносить нас від повсякденності до духовно-культурного розвитку. Саме через культуру людина досягає (й проникається розумінням унікальності) стану свободи, в якому її природа набуває дійсно «людської» визначеності. За Бердяєвим «людина — істота вільна і покликана до творчості» [11, с. 84]. Людській природі, на думку філософа, притаманна творча, пошукова діяльність. Тому кожна людина повинна неодмінно розвиватися сама, перетворювати світ, і, як культурна істота, жити і діяти в межах культурно визначеного поля.

Висновки. Таким чином, завдання педагогів полягає не лише в тому, щоб привити студентам навички самоосвіти та самовиховання, а й сформувати в них розуміння того, що лише завдяки власній активній діяльності прийде справжній життєвий успіх і відчуття повноти життя. Творчий підхід до формування людиною себе як особистості, як фахівця певної сфери життєдіяльності дозволяє розширити межі самоусвідомлення, розвинути критичне мислення та визначити чіткі орієнтири щодо вибудовування власної життєвої перспективи. Людина активна, творча, спрямована на особистісне зростання буде розвиватися впродовж життя і в будь-якій життєвій ситуації бачитиме перспективи власного розвитку та становлення.

Список використаних джерел.

1. <http://uaforizm.ru/>
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
3. Закон України «Про вищу освіту», 01.07.2014 р.

4. Кремень В. Почему мы бедные, если такие образованные? / В. Кремень // Зеркало недели. Информационно-аналитический еженедельник. 27.02.2015.
5. Рубинштейн. Основы общей психологии / Рубинштейн. — СПб.: Питер, 2006. — 713 с.
6. Daines J. Adult Learning, Adult Teaching 3rd Edition / J. Daines. — Welts Academic Press. Cardiff, 2009. — 136 p.
7. Корниш Е. «Кібермайбутнє» / Корниш Е., Нагорний Б.Г., Яковенко М.Л., Яковенко А.В. // Студентство і сучасність. — К.: Арістей, 2005. — 164 с.
8. <http://www.countries.ru/library/culturologists/cicero.htm>
9. Біблія.
10. Эфроимсон В.П. На что мы надеемся, или нужно ли растить гениев? / В. П. Эфроимсон, Е. А. Изюмова // Квинтэссенция: Филос. альманах / Сост: В. И. Мудрагей, В. И. Усанов. — М.: Политиздат, 1990. — 447 с.
11. Бердяев Н.А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. — М., 1993. — 393 с.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2015 р.

Burdeyna I.V. Проблема обучения и воспитания личности студента в контексте гуманизации образовательного процесса

В статье обосновывается необходимость обеспечения человеческотворческой интегративной функции образования, что проявляется в единстве учебной и воспитательной, когнитивной и аксиологической составляющих, знаний и практической деятельности, самообразования и самовоспитания.

Ключевые слова. Образование, обучение, воспитание, высшее образование, образовательное потребление, гуманизация.

Burdeyna I.V. The problem of educating personality of a student in the context of humanization of educational process

The article justifies the necessity to provide integrative function of education aimed at creating personhood, which is manifested in the unity of teaching and educating, cognitive and axiological components, knowledge and practice, self-training and self-education.

Keywords: education, training, higher education, educational consumption, humanization.